

Recenserat

Gästarbetare i eget land

Jørgen Andreasen: *Rented rooms and rural relations*. Akademisk avhandling för teknologie doktorsexamen vid Kunstakademiet, Köpenhamn 1988

Ann Schlyter

Statens institut för byggnadsforskning, Lund

I tredje världens städer betalar många fattiga människor en oskäligt hög hyra för undermåliga krypin i bostadsområden utan fungerande sanitär försörjning. En strategi för bostadsförsörjning som dominerat i många fattiga länders bostadspolitik är "site-and-service", tomter med basservice. I allmänhet avsett för egnahemsbyggeri når det i realiteten sällan de fattiga. Vanligtvis riktar sig projekten till medelinkomsttagare, och i de fall tomterna verkligen anvisats till fattiga sker ofta vad forskarna kallar en "gentrifiering", det vill säga de fattiga köps ut och de bättre bemedlade flyttar in. Ändå är det vanligt att de fattiga utgör en majoritet av invånarna i egnahemsområden, nämligen i form av hyresgäster och inneboende.

I många länder är "site-and-service"-områdena överbefolkade eftersom det förutom husägarna bor

ytterligare fyra, fem familjer i varje hus. På andra ställen, exempelvis i Kenya, är bostadsmarknaden helt kommersialiserad, och "site-and-service" har för länge sedan förlorat sin karaktär av egnahemsbostäder. Spekulationsbyggda hyresbaracker dominerar de fattigas bostadsmarknad inte bara i Nairobi, utan även i en liten provinsstad som Thika.

Vid Kunstakademiet i Köpenhamn har Jørgen Andreasen lagt fram en avhandling, i vilken han försöker hitta en förklaring till den enorma dominansen av hyresrum på bostadsmarknaden i Thika. Han hävdar att denna hyresmarknad är en återspeglning av att stadsborna behåller kontakten med landsbygden och uppfattar sig som gästarbetare i stan. Han visar också att hyresmarknaden är starkt politiserad och att lokala politiker använder sin kontroll över mark och bostadsbyg-

gande för såväl egna ekonomiska intressen som för att stärka sin maktutövning.

Jørgen Andreasens ursprungliga intresse var varken hyresboende och kontakterna stad-land eller sambanden mellan lokal politisk maktutövning och fastighetsinvesteringar. Hans utgångspunkt var att utvärdera den långsiktiga effekten av en planeringsinsats inom ramen för danskt bistånd och inom vilken han själv deltog under åren 1969-1974. Han griper sig an uppgiften med entusiasm och med en önskan att fånga helheten. Han vägrar att begränsa sin värdering till en mätning av måluppfyllelse. Han vill med ett öppet angreppssätt finna ut hur den fysiska planeringen kan ha påverkat de fattiga invånarnas levnadsförhållanden.

Han samlar följlaktligen in ett stort och rikt material. Alltför stort och rikt, frestas man att säga. När han gjort sin värdering av planeringsinsatsen återstår mycket för honom att berätta. Avhandlingen får en i huvudsak deskriptiv karaktär, ett konstaterande som inte skall uppfattas som negativ kritik. Ser man tillbaka på den bostadsforskning som bedrivits de senaste decennierna finner man att grundliga och väldokumenterade empiriska studier, som den Andreasen gjort, behåller sitt värde. Det finns få studier som problematiserar fysisk planering och ännu färre som fokuserar dess långsiktiga effekter på kvaliteter i det fysiska rummet.

Tyvärr har det inte riktigt lyckats

för Andreasen att presentera materialet i en lättillgänglig form, trots att stora delar brutits ut till två separata "Background Papers": *Urban Development and Housing in Kenya* och *Urban - Rural Ties and their Impact on Urban Housing*. Andreasen redovisar i huvudrapporten bostadspolitik och bostadsförsörjning i Thika såväl före 1969 som under perioden 1969-1985. Under denna tid kom hyresrummet att bli den dominerande bostadsformen, och den utvecklingen ledsagades av en överflyttning från offentligt till privat ägande. Den kommersialiserade bostadssektorn för fattiga är ett investeringsfält för medelklassen och Andreasen visar hur detta administreras inom lokala politiska och institutionella ramar.

Andreasen har intervjuat en mängd hushåll i deras hem, i såväl "site-and-service"-områden som i informellt byggda kåkstadsbaracker. Det enkla hyresrummet kan variera något i storlek och standard. I kåkstäderna kan träbaracker utan grundläggning ligga i långa rader med rum utan fönster. I "site-and-service"-områdena och i områden med kommersiellt avstyckade tomter finns byggnadstekniskt välbyggda hus, men ofta med en överexploatering av marken så att endast en smal remsa återstår som vistelseyta att använda som komplement till de ofta överbefolkade rummen.

I många rum bor emellertid ensamma män. Hälften av alla gifta män lever skilda från sina familjer. Hustrun är kvar på landet för att

bruka mannens andel av svärföräldrarnas jordbruk. I Andreasens intervjuer framkommer otvetydigt deras längtan tillbaka. De ser sin vistelse i stan som tillfällig - även om summan av deras perioder i stan omfattar huvuddelen av deras yrkesverksamma liv. De uttrycker därför ingen önskan att bli husägare i stan. Det passar dem att hyra en bostad.

Med tanke på avhandlingens titel: *Rented rooms and rural relations*, är Andreasens behandling av banden till landsbygden något sporadisk. Han har visserligen besökt byar och intervjuat hustrur. Han noterar att livet inte alltid är lätt för kvinnorna på sina svärföräldrars gård, men han drar inte riktigt konsekvenserna av sin egen information. Han presenterar skisser på bostadsutformning och markutnyttjande, men han gör ingen analys av investeringar och eventuella moderniseringsprocesser vad gäller landsbygdsbostäderna. Han frågar sig inte heller vad männen faktiskt gör av sina inkomster. Spenderar männen merparten av inkomsterna i stan, eller investerar de i byn? Andreasen för en nyanserad diskussion om sambandet mellan männens arbetsmigration och bostadsmarknadens karaktär. Den är nyanserad men inte helt klagörande. Detta i sin tur sammanhänger med bristen på en stramare teoretisk ram för analysen av arbetsmigrationen. Andreasen presenterar sina referenser inom detta område som på ett smörgåsbord från vilket han kan ta lite här

och lite där. Resultatet blir att man inte känner sig helt övertygad, trots den rika empiri som underbygger hans slutsatser.

Visst kan ett hyresrum framstå som en funktionell bostadsform för en gästarbetare. Men hur kan det egentligen komma sig att de förhållanden som i Sydafrika bekämpas av en enig motståndsrörelse, bara accepteras i Kenya och kan diskuteras i termer av preferenser? Männen tvingas leva åtskilda från sin familj och de får inte se sina barn växa upp. Kvinnorna sliter på mannens jord, ensamma i arbetet men utan beslutsansvar. Andreasen har valt att undvika normativa ställningstaganden, men riskerar att hamna i en selektiv objektivism som innebär att viss information, till exempel om kvinnorna, blir hängande i luften.

I utvärderingen av den danska planläggningsinsatsen behandlar Andreasen uppsplittringen av familjerna som en opåverkbar variabel, och det är kanske riktigt att göra. Han menar dock att planläggarna hade kunnat förutse denna utveckling om de hade haft bättre underbyggda antaganden. Nu planerades, som på alla andra ställen, för egnahemsbyggeri. Möjligen, men inte nödvändigtvis, hade en stadsplan avsedd för hyresbaracker kunnat föreskriva en markanvändning som givit bättre kvaliteter till hyresrummen. Generellt sett är dock planläggningsinsatsen en stor framgång. Utbyggnaden av staden följer planen, och inhemska planerare har

fortsatt arbetet.

Hur verkligheten skall utforskas så att man fångar någon sorts helhet, och på ett sätt så att erfarenheten kan användas i fortsatt fysisk planering är en fråga som behöver diskuteras inte minst i u-landssam-

manhang där befintligt kunskapsunderlag ofta är mycket otillfredsställande. Andreasens avhandling är gott bränsle till en sådan diskussion. Det långa tidsperspektivet i avhandlingen bidrar till att göra den till spännande läsning.

Ann Schlyter

Kan tredje världens kåkstäder förbättras spontant?

Birgitta Mekibes: *Drivkraft till förbättring - betydelsen av begränsade kommunala insatser i spontan bebyggelse. Hai Si Salah, Oran, Algeriet.* Akademisk avhandling för teknisk doktorsexamen vid byggnadsfunktionslära, KTH-A, Stockholm 1988.

Jerker Lundequist
Projekteringsmetodik, KTH

Dick Urban Vestbro
Byggnadsfunktionslära, KTH

Ann Schlyter och Ashraf Huque har med sina avhandlingar om kåkstäder i Lusaka respektive Dhaka givit värdefulla bidrag till kunskapen om bostadsproblemen i tredje världens storstäder. Deras arbeten har med rätta blivit internationellt kända. Nu har även Birgitta Mekibes lämnat ett värdefullt bidrag till kåkstadforskningen med sin doktorsavhandling om en "spontan bosättning" i Oran, Algeriet. Hennes avhandling utgör som helhet ett imponerande arbete. Omsorgen, lokalkunskapen, precisionen i detaljer, inlevelsen och tå-

lamodet är imponerande och fängslande. Ytterligare en förtjänst är den klara och rediga uppläggningsen av arbetet (som författaren åstadkommit bland annat med hjälp av Macintosh och Microsoft Word; så vitt vi vet är detta den första doktorsavhandling på arkitektsidan som gjorts med "Desk Top Publishing"). Avhandlingen är dessutom rikt illustrerad. Bortsett från ett antal anglicismer och frankismer är språket i avhandlingen klart och lättläst. Förhoppningsvis får hon resurser att redovisa forskningsresultaten på

engelska och franska. Frågan är dock om hennes idealistiska beskrivning kan läggas till grund för en ny planeringsstrategi.¹

Stöd = kontroll?

I samband med FNs *International Year of Shelter for the Homeless* 1987 skrevs mycket om bostadseländet i tredje världen - om bristen på hygien, den dåliga standarden och om myndigheternas brist på resurser och vilja. Och det finns mycket som är oroande, men det finns också mycket positivt som försvinner i eländesbeskrivningarna.

Mekibes gör en indelning av olika myndighetsattityder till de fattigas bostadssituation. Hon skiljer mellan *förmyndarattityd*, som tar sig uttryck i lösningar som *slum clearance* och *public housing*; *ignorande attityd*, som tar sig uttryck i *låt-gå-politik*, samt *stödjande attityd* som tar sig uttryck i *upgrading* och *sites-and-service-projekt*. Den sistnämnda karakteriseras av att brukaren ses som aktiv deltagare i byggprocessen och uppges av Mekibes vara den vanligaste attityden bland myndigheter i tredje världen. Detta låter alltför vackert för att vara sant.

I nästan alla samhällen syftar myndigheternas planering till att vinna kontroll och att skapa en hierarkisk ordning. Förmyndaratti-

tyden går därför ofta hand i hand med en "stödjande" attityd. Världsbankens intresse för *upgrading* och *site-and-service*-projekt syftar till att inlemma allt större delar av världens befolkning i marknadsökonomi, något som går väl att förena med ambitionen hos inhemska ledare att vinna kontroll över befolkningen. I detta perspektiv kan en *låt-gå-politik* vara en stor fördel för kåkstadsbefolkningen, som då får chansen att utveckla sina egna lösningar. *Upgrading* på initiativ uppifrån är något annat än myndighetstödd *upgrading* på initiativ underifrån. Dessa intressanta motsättningar försvinner emellertid i Mekibes' beskrivning.

Att förena traditionell kultur med västerländsk teknik

Mekibes ger en värdefull översikt över Algeriets fem urbaniseringsfaser från 1930 fram till idag, men tar inte upp den franska koloniala stadsplaneringens repressiva roll. Fransmännen införde stadsplanebestämmelser som segregerade kolonister och koloniserade, samtidigt som den inhemska befolkningens bosättning reglerades.² Hon berör bara indirekt det koloniala arvet i stads- och bostadsbyggandet.

Många länder i tredje världen har

¹ Vi har haft nytta av professor Hans Bjönnes' mycket skickliga opposition vid disputationen i maj 1988.

² För en intressant beskrivning av motsvarande fenomen i Marocko se Jolé, Michele, Abdelkabar Khalibi & Mona Mårtensson: "Urbanisme, Ideologie et Ségrégation: Exemple de Rabat", Rabat: *Annales de Sociologie* 1970.

en dualistisk ekonomi. De har sitt ekonomiska och sociala liv uppdelat i två olika sfärer: en tekniskt-ekonomiskt väl utvecklad del och en "underutvecklad" del med inslag av naturhushållning, där familjen utgör den viktigaste ekonomiska enheten och där sociala relationer styr. Spelet mellan å ena sidan formell, "utvecklad", industriell sektor och å andra sidan informell, "outvecklad", traditionell sektor är givetvis problematiskt för dem som arbetar med planering i tredje världen. Ett av Mekibes' teman är just hur man ska få den "utvecklade" och den "underutvecklade" sektorn i Oran att samverka.

Den algeriska socialismen är en nationalism

Den "algeriska modellen" har inneburit en högteknologisk satsning på **industrialiserande industrier**, men de ambitiösa industriprojekten har inte fungerat särskilt väl. I modellen ingår att centrala sektorer av ekonomin ska förbehållas staten, framför allt oljan, naturgasen och de tunga industrierna. Men den offentliga sektorn tyngs av byråkrati samt lider av brist på kapital och utbildad personal.

I början av 80-talet var den ekonomiska tillväxten i Algeriet ca 10% av BNP per år. 1988 var tillväxten nere vid 1%. Hälften av exportinkomsterna går till räntor och avbetalningar på utlandslånen. Ett annat problem är den enorma byråkratin; var tredje löntagare finns inom den offentliga sektorn. Det största pro-

blemet gäller livsmedelsförsörjningen: jordbrukssektorn sysselsätter 25% av befolkningen, men skapar endast 8% av BNP. Det gamla jordbrukslandet Algeriet har numera en nettoimport av livsmedel.

Militären i Algeriet har fortfarande ett stort inflytande, eftersom de 'civila' institutionerna (massmedia, universitet och folkrörelser) inte vuxit sig starka nog att fungera som motvikt. Statens inflytande på ekonomin är starkt, vilket knappast är ett tecken på socialism, utan på det franska, "jakobinska" arvet.

Ledarna i dagens Algeriet har formats under revolutionen 1954-1962. Av många bistra erfarenheter är den algeriska socialismen efter 1962 mycket misstänksam mot **européisk socialism**. Den algeriska revolutionen var - och är - en kamp för nationell självständighet. Priset för den nationella befrielsen var högt. Nästan en miljon människor dödades (ca 10% av den dåvarande befolkningen). Många av de franska politiker som administrerade detta folkmord tillhörde socialistiska partier.

Utan denna bakgrund är det svårt att förstå den algeriska bostads- och planeringspolitikens nuvarande centralism och tekniska inriktning.

Industrialiserat byggande eller "spontana" förbättringar?

I Algeriet har bostadsproduktionen enligt Mekibes höjts från 23 000 bostäder per år 1967-78, till 67 000 bostäder per år under 1979-82. Men detta är ändå inte tillräckligt. I fem-

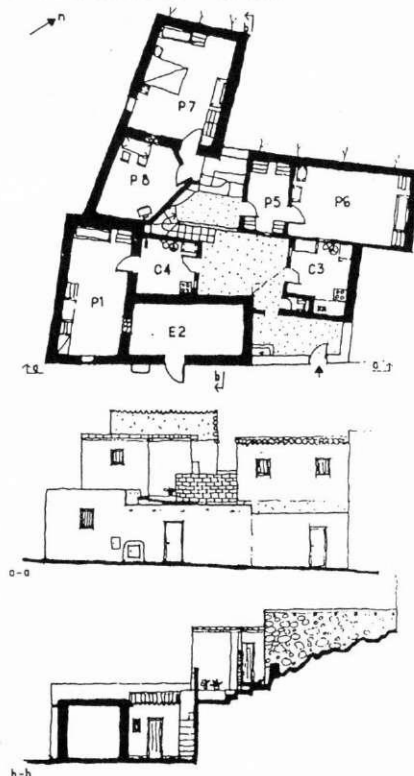
årsplanen för 1985-89 planeras en nyproduktion av 542 000 lägenheter. Trots att detta mål ligger långt under behovet, kommer det att bli svårt att nå dit, eftersom det råder brist på material och yrkesarbetare.

De som drabbas hårdast av den svåra bostadssituationen är kvinnorna, som ju utför större delen av arbetet inom den hushållsbundna informella ekonomin. Endast 6% av kvinnorna i Algeriet har ett avlönat yrkesarbete inom den formella sektorn.

Mekibes' syfte är bland annat att visa hur begränsade kommunala insatser, till exempel en skola eller en barn- och mödravårdsklinik, kan fungera som drivkraft till invånarnas egna förbättringar av miljön. Fallstudien gällde *Si Salah*, ett spontant framvuxet bostadsområde i *Oran*, som med sina 600 000 invånare är Algeriets näst största stad. *Si Salah* är det största sammanhängande kåkstadsområdet i *Oran*, med ca 40 000 invånare.

Inom detta område jämförs fyra kvarter av olika genomsnittsålder, belägna nära respektive långt ifrån kommunal service. I ett första steg gjordes ett slumpmässigt urval av kvarter med hänsyn till kvarterens ålder och deras avstånd till service. Underlag för själva studien togs från folk- och bostadsräkningarna åren 1966 och 1977, samt från den fältstudie som Mekibes själv gjorde år 1982. Hon dokumenterade och analyserade 15 byggnader från vart och ett av de fyra kvarteren och intervjuade representanter för 89 hus-

håll som bodde i dessa byggnader. Dessutom medverkade hon i en kulturgeografisk undersökning i *Si Salah*, som utöver de 89 hushållen omfattade ytterligare 200 hushåll vad gällde deras grad av integration i det ekonomiska och sociala livet i *Oran*. Mekibes kunde också få värdefull bakgrundskunskap och träna upp en "förståelse" för problemen, genom att hon var bosatt i *Oran* åren 1980 - 1983.

De kommunala insatserna i *Si Salah* omfattade i huvudsak fyra skolor, två hälsovårdscentraler och fyra mindre bostadskomplex, samt två busslinjer. Insatserna härstammar främst från slutet av 60-talet, med undantag för en elektrifiering av

området som gjordes i slutet av 70-talet.

Mekibes gör en "effektanalys" och en "orsaksanalys" enligt en metodik som hon hämtat från filosofen Tore Nilstun och som i vissa delar tillämpades av Lars Reuterswärd i avhandlingen *Transfer and Evaluation of Building*. Resultaten av analyserna visar att kvarterens och byggnadernas ålder spelar en mindre roll för utvecklingen av förbättringsarbetet än läget. Ju närmare de boende har till kommunal service och infrastruktur, desto mer benägna är de att göra egna insatser i bostaden.

Vad är byggnadsfunktionslära i avhandlingen?

Mekibes' avhandling ligger centralt inom ämnet byggnadsfunktionslära, men hennes hänvisningar till centrala begrepp och angreppssätt inom ämnet är något vaga. Den historik över svensk bostadsforskning som görs på sidorna 47-48 är rapsodisk och används inte för slutsatser om metoder i studien av Si Salah. Mekibes anger dock att hon för studier av kvinnor i vardagslivet bygger på metoderfarenheter hos Schlyter & Schlyter 1980, Larsson & Larsson 1984, Nyström 1985 och Curutchet 1987.

Mekibes åberopar tre av Sven Thibergs sex punkter i byggnadsfunktionsläras så kallade plattform. Punkterna är: att *miljöutformning är fördelningspolitik*, att man utgår från ett *brukarperspektiv* och att problemen studeras ur ett *helhets-*

perspektiv. Mekibes påstår att hon "har utgått från dessa tre ansatser" men i helhetsperspektivet borde till exempel ingå en analys av den algeriska planeringsapparaten, vilket saknas i avhandlingen. Däremot har hon i sina fallstudier på ett förtjänstfullt sätt anlagt ett brukarperspektiv.

Mekibes är förtrogen med litteraturen om kåkstäder och självbygge, men vad hon verkligen har haft användning av är oklart. På sidorna 20-24 räknar hon upp klassikerna och karaktäriserar dem kortfattat, men hon tar inte ställning till de viktiga teoretiska motsättningarna och skiljer inte på debatten och de verkliga förändringarna i u-ländernas, Världsbankens eller FNs bostadspolitik.

Ett exempel på referat utan ställningstagande är behandlingen av Ashraf Huques avhandling (1982) på sidan 14. En av Huques starka poänger är att man inte kan blanda ihop juridiska begrepp som *squatters* och *illegal bosättning* med frågan om myndighetsåtgärder (*unplanned areas*) eller med rena utseendefrågor (*shanty town, bidonville*). Ett bostadsområde kan naturligtvis vara olagligt men ändå av hög standard eller lagligt men ändå skräpigt och oplanerat. Termen *slum* är ett sätt för de härskande att visa sin ovilja mot de lägre klassernas bostadsförhållanden, att se olika typer av okänd bebyggelse som en enda grå massa. Mot sin vilja gör Mekibes samma misstag genom att klumpa ihop oplanerad och skräpig bebyg-

gese under etiketten "spontan bebyggelse".

Det är förvånande att Mekibes inte diskuterar den franskspråkiga litteraturen, som är relativt okänd i Sverige. Hon missar därmed chansen att introducera den intressanta algeriska debatten i dessa frågor. Det statliga konsultföretaget ECO-TECs översiktsplan för Si Salah borde ha fått en utförligare - och kritisk! - behandling, eftersom den visar det officiella perspektivet på Si Salah. Även kulturgeografen *Fatima Tahraouis* licentiatavhandling borde ha fått en mer omfattande presentation, speciellt eftersom hon samarbetade med Mekibes i fältstudierna.

Hårddata- och mjukdatametoder

De metoder som Mekibes använt sig av är väl beskrivna och ej undan-gömda i appendix. Avhandlingen utgör ett försök att kombinera "hårddatametoder" (främst enkäter och offentlig statistik) med "mjukdatametoder" i form av observationer på platsen och intervjuer med de boende, framför allt med kvinnorna. Tyvärr lyckas författaren inte så väl att integrera hårddata- och mjukdatametoderna med varandra.

För att förstå innebördsfrågor - till exempel om vad de kommunala insatserna har för *innebörd* för dem som bor i Si Salah - använder man metoder som tolkning, observation och ostrukturerade intervjuer. Mekibes nöjer sig med ett kort konstaterande på sidan 200 att eftersom

staten äger marken och kommunen har planmonopol känner sig de boende inte hotade av eventuella framtida förändringar. Enligt stadsplanen ligger Si Salah på ett område som är avsatt för park, förmodligen därför att rasrisken i området är stor. Med all sannolikhet hade trycket på området varit betydligt större om marken varit mer attraktiv.

Undersökningen omfattade också intervjuer om byggnaden, attityd till boendet, hushållets karaktär, hushållsaktiviteter, tillgång till service med mera. Genom att Mekibes talar arabiska kunde hon lätt få kontakt med befolkningen, framför allt kvinnorna, och själv delta som intervjuare. Dessutom fotograferade hon och gjorde uppmättningsritningar på de 60 byggnaderna.

Tack vare att Mekibes är kvinna har hon fått kontakter och inblickar som en manlig, utländsk forskare inte kan få. Det var oftast kvinnorna som besvarade frågorna vid intervjuerna. Det är intressant att se den klara skillnaden mellan männens och kvinnornas inställning till boendet. I Si Salah tillbringar kvinnorna nästan all sin tid i bostaden. Mekibes visar att kvinnorna ofta trivdes betydligt sämre med sin boendesituation än männen, som tycktes vara mer intresserade av att pressa sina boendekostnader.

Teori- och hypotesbildning

Mekibes formulerar några få, tämligen okontroversiella hypoteser, som inte får någon helt tillfredsställande teoretisk förankring.

Huvudhypotesen är:

Jag antar att hushåll, som bor i närheten av begränsade kommunala insatser i spontan bebyggelse, förbättrar sina bostäder i högre grad än de som bor långt ifrån sådana insatser. Jag antar vidare, att den viktigaste förklaringen till att förbättringarna kommit till stånd i dessa bostäder är att de legat i närheten av en skola, en hälsovårdscentral eller ett planerat bostadsområde av mindre omfattning och att andra bidragande faktorer såsom ekonomiska, sociala och kulturella processer i området har spelat en mindre roll.

Det är ibland svårt att se hur Mekibes' hypotes-, begrepps- och teori-bildning knyter an till andra forskares insatser. Med 'hypotes' menas ju ett provisoriskt påstående, som bör vara härlett ur en teori eller i varje fall länkat till en begreppsapparat. Den bör också vara länkad till hypoteser om angränsande frågor på ett sådant sätt att det är möjligt att härleda nya hypoteser ur helheten.

Mekibes' orsaksbegrepp är värt att diskutera. Empirisk forskning går ju vanligtvis ut på att identifiera de faktorer som tillsammans ger de nödvändiga och tillräckliga villkoren för att en viss företeelse skall föreligga. Ett andra steg är sedan att analysera mönstret av relationer mellan de faktorer som identifierats. Mekibes gör det enkelt för sig genom att bara plocka ut några få faktorer. För att två variabler skall länkas i en orsak-verkan-relation måste

man visa att de de facto hör ihop. Det är därför synd att Mekibes avstått från att analysera de kommunala insatserna som sådana. I stället har hon valt att koncentrera sig på bostäderna och att betrakta de kommunala insatserna som givna. Hennes avhandling blir en argumentation för 'den kommunala insatsen' som planeringsprincip, snarare än en undersökning av vilka faktorer som styr utvecklingen inom Si Salah. Hennes orsaksbegrepp förleder henne egentligen inte till några "felaktiga" slutsatser - däremot får det henne att delvis banalisera de problem hon studerat.

Mekibes utgår från Tore Nilstuns analyschema för utvärdering av genomförda insatser och deras effekter. Hans analysmodell omfattar sex olika led: *insatsanalys* (Vilka insatser gjordes?), *effektanalys* (Vad blev resultatet?), *orsaksanalys* (Vilka faktorer samverkade med insatserna vad gäller detta resultat?), *processanalys* (Vilka händelser länkar insats till resultat?), *måluppfyllelseanalys* (Hur förhåller sig resultatet till målet?) och *effektivitetsanalys* (Var insatserna ett effektivt sätt att nå resultatet?). Av detta har Mekibes valt att genomföra två analys typer, effektanalysen och orsaksanalysen. Problemet är att hon inte kan peka ut en avsikt hos de planeringsansvariga, eftersom deras avsikter med de kommunala insatserna är någonting som Mekibes själv har tilldelat dem i efterhand. Hon kan inte heller visa hur de boende i området tolkat de kommunala

planernas avsikter, något som borde vara avgörande för en analys av den "hoppingivande aspekten" på de kommunala insatserna.

"Spontan bebyggelse" döms ut

Många forskare har funnit intressanta värden i den oreglerade bebyggelse som ofta kallas slum. Mekibes visar i fotografier och i sina fina uppritningar av bostäderna i Si Salah på en bebyggelse som visserligen saknar väsentlig kommunal service, men som har uppenbara kvaliteter, till exempel anpassbarhet och funktionalitet. Det märkliga är att Mekibes så starkt tonar ner dessa värden.

Den brittiske sociologen *Ronald Frankenberg* var en av dem som tidigt ifrågasatte föreställningen att oreglerad bebyggelse är förkastlig. I sin bok *Communities in Britain - Social Life in Town and Country* (1965) visade han på solidariteten i Londons arbetarkvarter, en solidaritet som slogs sönder av den sociala bostadspolitiken. På 60-talet kom också *John Turners* omvärdering av kåkstäderna i Lima, Peru. Han fann att det mycket väl gick att klara elementära bostadsbehov utan hjälp av myndigheter och att de boendes egna insatser till och med skapade värden som den planerade bebyggelsen saknade. Senare har andra forskare fördjupat denna bild.

Mekibes tar inte till sig den motsättning som ligger i slagordet "slum = folkets kultur". Istället utgår hon från "den goda ideala bostaden". Begreppet kommer

från FNs mål för det internationella året för de bostadslösa 1987 och innehåller krav som att bostaden ska skyddas mot väder och vind, vara användbar utifrån brukarens behov, ligga på rimligt avstånd från arbete och service, till en rimlig kostnad (12 specificerade punkter). Mekibes säger kategoriskt att "de spontana boställningarna uppfyller sällan ovanstående kriterier" (s 40). Hennes påstående att inomhusklimatet i Si Salah är ohälsosamt diskuteras ej i relation till den gedigna dokumentation som finns om traditionella materials överlägsna klimategenskaper.³ Hon säger vidare att "trångboddheten är stor och användbarheten begränsad". Men de gemensamma gårdarna i Si Salah borde vara mycket funktionella, med sina goda möjligheter till val mellan värme och svalka.⁴ Kontakten mellan ute och inne är god och många ytor kan dubbelutnyttjas. Just markkontakten och de mångfunktionella utrymmena gör att trångboddheten inte borde kännas lika påfrestande som i höghus med bara privata inomhusytor och funktionsseparerade rum.

Begreppet "spontan bebyggelse" skulle kunna stå för kvaliteterna *identitet, brukarriktning, kvinnlighet* eller *påverkarbarhet*, men Me-

³ Se t ex Dethier, Jean: *Down to Earth. Adobe Architecture - an Old Idea, a New Future*. London: Thames and Hudson Ltd 1982.

⁴ Se t ex Hassan Fathy: *Architecture for the Poor*, Chicago 1973, eller Askund m fl: *Oargla - rapport från en algerisk ökenstad*, Lunds universitet, 1972.

kibes har inte valt detta begrepp för att fånga en intressant motsättning. Tvärtom har hennes definition här ett myndighetsperspektiv: "*Den spontana bebyggelsen uppförs på markområden, som utan markägarens eller den lokala myndighetens tillstånd ofta tagits i anspråk av socioekonomiskt svaga grupper, vilka där byggt sina bostäder i strid mot gällande bestämmelser*". Att använda uttrycket "spontan" som motsats till "planerad" är i och för sig logiskt, men varför ska man utgå från att bara myndigheter kan planera? Kåkstadsforskningen visar att människor kan planera sina liv medvetet och att de ofta går samman för att kräva kommunal service på sina egna villkor. Både begreppet "slum" och "spontan bosättning" innebär ett utifrånperspektiv, något som strider mot hållningen i avhandlingen i övrigt.

"Kommunal insats" = förbättring?

Man kan också fråga sig om det centrala begreppet "*begränsad kommunal insats*" är så lyckat. Begreppet antyder en viljeinriktning från de kommunala aktörerna, men i Si Salah har de ju inte haft som avsikt att uppmuntra till bostadsförbättrande åtgärder.

Mekibes kopplar "kommunal insats" till "*hope-giving items*" och "*slum of hope*" (från Angel 1983, Schoorl et al 1983, Stokes 1963). Hon menar att en kommunal insats omfattar två aspekter, dels att man kan nå befolkningen i området med

viktig service, dels att insatsen som sådan skall ge befolkningen hopp om sin framtid i området, så att de av detta skäl börjar rusta upp sina bostäder. Men myndigheters planeringsinsatser förverkligar sällan enbart de goda syften som anges i planen. I varje fall är det tveksamt om elitens uppfattning om vad som är en funktionell bostad stämmer med de fattigas vanor och behov.

De kommunala insatserna tjänar syftet att öka statens kontroll över kåkstäderna. Invånarna registreras, skatteindrivning underlättas och befolkningen binds av regelbundna hyres- och avgiftsbetalningar som i sin tur kräver kontantinkomster. Mekibes ser inte dessa konsekvenser åtminstone erkänner hon dem inte.

Ett dialektiskt synsätt behövs

Det finns starka inslag av idealism i Mekibes' sätt att förhålla sig till sina egna påståenden. Hennes strategi med kommunala insatser förutsätter ett statiskt omgivande samhälle, men enbart händelserna 1975, då de marockanska invånarna i ett av kvarteren utvisades på grund av konflikten mellan Algeriet och Marocko, visar att det i sista hand är krafter på den samhällseliga nivån som styr. Andra "externa" faktorer har varit invandringen till städerna under 30-talet, flykten undan revolutionen 1956-62, möjligheten strax efter 1962 att flytta in i den utflyttade europeiska befolkningens övergivna bostäder, samt invandringen under 70-talet, då industrialiseringen av Oran tog fart.

Ett uttryck för idealism är också användningen av begreppet "den goda ideala bostaden". Mekibes jämför faktiska bostäder med denna abstrakta idealbostad, men en sådan jämförelse är irrelevant. Meningsfullt är däremot att jämföra med andra existerande bostäder eller med de boendes behov eller betalningsförmåga. Hennes sätt att beskriva myndigheterna som neutrala institutioner ovan klasserna är ett annat utslag av idealism.

Mekibes har en tämligen odialektisk syn på sitt forskningsämne. Hon nöjer sig med att identifiera några avgränsade kommunala insatser i ett specifikt område istället för att försöka se vilka tendenser - skapande konflikter, motsägelser och kvalitativa förändringar - i samhällsutvecklingen i stort som driver fram utvecklingen.

Med '*kvalitativ förändring*' menas att en företeelse byter karaktär under loppet av sin utveckling. Man kan exempelvis fråga sig när i utvecklingskedjan en 'spontan' bebyggelse förvandlas till 'fast' bebyggelse? Med '*dialektisk motsägelse*' menas det mönster av variabler som karakteriseras av enhet och konflikt mellan motsatser - ett prövbart påstående om att det finns en instabilitet inom helheten som kommer att förändra denna helhet. Vilka samverkande positiva och negativa konsekvenser uppstår av de kommunala insatserna i de studerade kvarteren? Hur förhåller sig utvecklingen inom området till samhällsutvecklingen i övrigt?

Med ett mer dialektiskt synsätt hade Mekibes bättre kunnat se de förändringsfaktorer och dynamiska konflikter som kan identifieras inom området, samt hur de kommunala insatserna samtidigt stärker och försvagar utvecklingen. Då hade hon kunnat relatera sin idé om kommunala insatser till det kraftfält av utvecklingsfaktorer som förekommer i det omgivande samhället. Hon hade kunnat visa vilka konsekvenser den algeriska statens övergripande planering har för utvecklingen av lokala boendestrategier, speciellt i Si Salah, och i vilken utsträckning strategin 'kommunala insatser' kan tillämpas mer allmänt i Algeriet, eller till och med i andra delar av tredje världen.

Som Hans Bjönness påpekade är **kompetensuppbyggnaden** det centrala momentet i förbättringsstrategin, vilket här innebär en satsning på de boendes byggkompetens, planeringskunnande, förmågan att organisera och upprätthålla sociala nätverk och förmågan att förhandla med myndigheter.

Imponerande arbete

Som påpekats är det i observationerna, detaljstudierna och intervjuerna som avhandlingen har sin styrka. Att Mekibes avgränsat sina hypoteser snävt kan man överse med, eftersom läsaren själv kan hämta nyanseringar i de fallstudier som hon så förtjänstfullt redovisar.

Eftersom vi lagt fram ett antal kritiska synpunkter vill vi avsluta med att påpeka att avhandlingen utgör ett

imponerande arbete, som framför allt har sin styrka i de konkreta och livfullt återberättade iakttagelserna. Vi hoppas att Mekibes får möjlighet att följa upp sina studier och att hon då väljer att mera uttalat driva sin forskning ur brukarens, främst kvinnornas och barnens, perspektiv på konsten att bo under svåra förhållanden.

Jerker Lundequist
Dick Urban Vestbro

Referenser

För förståelsen av Mekibes' teori-, metod- och begreppsbildning vill vi särskilt hänvisa till:

- Tore Nilstun, *Metoder för utvärdering av reformer i arbetslivet*, Lunds universitet, Filosofiska inst, Lund 1980.
- Tore Nilstun och Göran Hermerén, *Utvärderingsforskning - kausal analys*, Studentlitteratur, Lund 1984.
- Lars Reuterswärd, *Transfer and Evaluation of Building or A Building is Not a Bus*, Lunds universitet, Arkitektur II B, Lund 1984.

När det gäller bakgrundsmaterial vill vi gärna rekommendera:

- Hans Abrahamsson; Susanne

Hedman: *Den algeriska utmaningen*, Studentlitteratur, Lund 1981.

- Nils Andersson, "Algeriets befrielse: Åtta fruktansvärda kampår", *Clarté* nr 3 - 4, s 44, 45, 49, Stockholm 1975.
- Franz Fanon, *Jordens fördömda*, Tema, Stockholm 1969. (En klassiker om tredje världen).

För en mer positiv analys av "spontan bebyggelse" se:

- Hassan Fathy, *Architecture for the Poor*, Chicago: Chicago University Press 1973.
- John Turner, *Housing by People - Towards Autonomy in Building Environments*, London: Marion Boyards Publishers, 1976.
- Ann & Thomas Schlyter, *George - the Development of a Squatter Area in Lusaka, Zambia*, Stockholm: Byggeforskningsrådet, 1980.
- Charles Correa, *The New Landscape*, Bombay: The Book Society of India, 1985.
- Panjwani, Narendra; Sven Thiberg & Dick Urban Vestbro, *Lessons from "Success Stories" in Self-Help Housing - Research Project Proposal*, Stockholm: Dept of Building Function Analysis, School of Architecture, KTH 1988.

Christopher Alexanders mönsterspråk och den traditionella bebyggelsen i Iran

Shokrollah Manzoor: *Tradition & Development. An Approach to Vernacular Architectural Patterns in Iran*. Akademisk avhandling för teknisk doktorsexamen vid bostadsplanering, CTH-A, Göteborg 1989.

Jerker Lundequist
Projekteringsmetodik, KTH

Byggande och stadsplanering i Tredje världen är inte enbart en fråga om stora materiella behov och bristande ekonomiska resurser. I minst lika hög grad bör kunskapsproblemen uppmärksammas, eftersom byggande och stadsplanering förutsätter ett reellt kunnande om klimatiska och andra geografiska faktorer, lokala material, befolkningens levnadsmönster och regionala byggnadstraditioner. Denna typ av kunskaper kan inte exporteras till Tredje världen i form av något slags internationaliserat och allmängiltigt byggkunnande; det nödvändiga kunnandet bör i stället sökas inom de lokalt förankrade byggnadstraditionerna.

Detta är utgångspunkten för Shokrollah Manzoor's avhandling om de traditionella bebyggelsemönstren i Iran. Avhandlingens empiri är avgränsad till byar och städer med högst 50 000 invånare i Irans torra

och varma centrala regioner. Men avhandlingens teoretiska och metodologiska del har en betydligt större räckvidd, eftersom Manzoor's resonemang kring de lokala byggnadstraditionernas värde som kunskapskälla har relevans för merparten av den projektering och den stadsplanering som pågår i Tredje världen.

Den store föregångaren är den egyptiske arkitekten och humanisten Hassan Fathy, vars banbrytande insatser på detta område gjort honom världsberömd. Hans beskrivning och analys i boken *Architecture for the Poor* av arbetet med byn Gourma utanför Luxor i Egypten är en klassiker.

I Hassan Fathys efterföljd bygger Manzoor sin avhandling på följande bärande idéer:

- att det är de hårda klimatiska och geografiska villkoren för människor och bebyggelse i de berörda

delarna av Iran som i sista hand bör bestämma bebyggelsens utformning;

- att kunskapen om dessa villkor bör hämtas ur de lokala byggnadstraditionerna;
- att dessa traditioner måste integreras i varje genomtänkt utvecklingsstrategi för regionen;
- och att detta förutsätter ett lokalt medinflytande, eftersom kunskapen om de lokala villkoren framför allt finns hos de berörda människorna själva.

Manzoors avhandling ingår i en gammal och hedervärd tradition, inom vilken teoretiskt medvetna arkitekter försökt sammanfatta sina och andras erfarenheter i arkitekturtraktat.

Skrivandet av arkitekturtraktat (mönsterböcker i vid mening) är en tradition som med litet god vilja kan härledas ända från Vitruvius under romersk tid. Mer historiskt korrekt är dock att härleda traditionen från författare som Alberti och Serlio under renässansen. Via bland andra upplysningstidens abbé Laugier, industrialismens Durand, Leclerc och Viollet-le-Duc kan vi följa traditionen fram till le Corbusier och Perret i modern tid. Och givetvis kan man räkna upp en lång rad av andra författare inom denna tradition.

Som framgått används här termer som arkitekturtraktat och mönsterböcker i mycket vid bemärkelse. Man kan därmed inordna även tekniskt inriktade mönsterböcker som Neuferts *Bauentwurfslehre* och ro-

mantiska stadsbyggnadstraktat som Camillo Sittes *Der Städtebau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen* i denna tradition av mönsterboks-författande.

Med 'arkitekturtraktat' eller 'mönsterbok' menas således en systematiskt insamlad mängd goda, förebildliga exempel på byggnadstyper, detaljlösningar, och rumsliga, tekniska eller funktionella lösningar. Dessa förebildliga lösningar bör ha en så stor allmängiltighet att de tål att tolkas in i nya, liknande tillämpningsfall.

En mönsterbok typifierar lösningar och ger anvisningar om vad arkitekter bör göra när de ställs inför besläktade utformningsproblemen. Denna samling av förebildliga exempel - mönster - kompletteras oftast med riktlinjer och rekommendationer. Mönsterboken är deskriptiv när den beskriver hur våra föregångare lyckats lösa utformningsproblemen och preskriptiv när den föreskriver oss att följa de angivna mönstren.

Ofta är dessa mönster framtagna ur någon existerande byggnadstradition. Mönsterbokens författare låter därmed traditionen garantera värdet av mönstren. De mönster som presenteras, påstås ha selekterats av det "naturliga urvalet" under en mycket lång tidsperiod.

Manzoors avhandling låter sig mycket väl fogas in i denna tradition av traktatskrivande. Med hjälp av humanistisk lärdom, arkitekturkunskande och konstnärlig känslighet har han lyft fram ett antal tänkvärda

arkitektoniska mönster ur den folkliga bebyggelsetraditionen i Iran.

Den teoretiska grunden för Manzoor's arbete har hämtats ur Christopher Alexanders mönsterspråk, framför allt så som detta presenterats i boken *A Pattern Language* (Manzoor 1989, s 33-38). Detta innebär emellertid att Manzoor drar på sig ett antal teoretiska och metodologiska problem. Alexanders teorier om mönsterspråket är minst av allt okontroversiella - och en hel del av den kritik som kan riktas mot Alexanders mönsterspråk, är också giltig för Manzoor's avhandling.

Alexanders teori om mönsterspråket är en "essentialistisk" arkitekturteori, med långt gående anspråk på att kunna förklara vad arkitektur "egentligen är". Och detta är att inbjuda till problem! Mönsterspråket har också utsatts för mycket hårda angrepp av forskare som till exempel Jean-Pierre Protzen, Tom Heath, Janet Daley och Amos Rapoport.

Kritiken av Alexanders teorier om mönsterspråket kan sammanfattas i följande fem punkter (Heath 1984, s 134-137):

- 1 Mönsterspråket kan inte hantera konflikter mellan olika värderingar och mellan olika värdesystem.
- 2 Mönsterspråket omfattar inte någon teori om förhandlingarnas roll i utformningsprocessen.
- 3 Mönsterspråket skiljer inte mellan det deskriptiva och det preskriptiva, mellan det beskrivande och det normativa.

4 Mönsterspråket skiljer inte mellan egenskaper som är

- a) bestämda av den mänskliga naturen som sådan, och
- b) bestämda av politiska, ekonomiska och kulturella faktorer.

5 Mönsterspråket skiljer inte mellan

- a) värderingar som empiriskt fastställda fakta (t ex: "Det är ett faktum att en viss grupp av människor 'A' har värderingarna a1, a2 ... an.") och
- b) värderingar som ståndpunkter att omfatta (Herr A uttalar ståndpunkten: "a1, a2 an!").

1. Mönsterspråket kan inte hantera konflikter mellan olika värderingar och mellan olika värdesystem.

Alexander definierar designarbetets mål som att skapa en frihet från konflikter. Ett mönsterspråk skapas, enligt Alexander, som ett system av interaktioner mellan människors beteenden och deras fysiska omgivning. En "bra design" är därför en omgivning som är så beskaffad att människors beteendemönster inte kommer i konflikt med varandra, därför att de inte tillåts komma i konflikt av utformningen som sådan. (Heath 1984, s 136).

Men detta är ett högst dubiöst resonemang, eftersom det snarare är så att det material som designern har att arbeta med, består av konflikter mellan tendenser och motsägelser mellan ideal. En designer är till för att lösa konflikter. I varje fall är han inte till för att undvika dem. En mer realistisk uppfattning formuleras exempelvis av Venturi i hans teorier

om att komplexitet och motsägelser utgör de pådrivande krafterna i designprocessen.

2. Mönsterspråket omfattar inte någon teori om förhandlingarnas roll i processen (Cuff 1982).

Konflikter och motsägelser förekommer per definition inte i mönsterspråket. Men - som påpekats - numera baseras designteorier oftast på idéer om att konflikter och motsägelser utgör designarbetets egentliga förutsättning: design ses som en förhandlingsprocess.

Designprocessen rör sig från konflikt till samförstånd, via ett antal dialoger mellan de människor som berörs av projektet. Utformningsbeslut baseras visserligen på samförstånd och överenskommelser mellan de berörda parterna. Men detta samförstånd och dessa överenskommelser måste rimligen gälla hur de ursprungliga konflikterna skall hanteras.

3. Alexander drar inte någon klar skiljelinje mellan det deskriptiva och det preskriptiva - mellan det beskrivande och det normativa - i sitt mönsterspråk. Men denna skiljelinje är nödvändig. En "bra" designteori måste vara både empirisk och normativ. Först sedan påståenden om fakta har grundats på empiriska data och logiska resonemang är det möjligt att definiera normer och rekommendationer.

4. Mönsterspråket skiljer inte mellan egenskaper som är a) bestämda av den mänskliga naturen som sådan, och b) bestämda av politiska, ekonomiska och kulturella

faktorer. Men denna skillnad är högst väsentlig:

- Om någonting är bestämt av den mänskliga naturen, då är detta någonting tidlöst; det existerar för alltid, i varje fall så länge som den mänskliga rasen existerar.

- Om någonting är bestämt av kulturella, ekonomiska och politiska faktorer, så är det konventionellt grundat, och kan ifrågasättas och ändras. Vi är fria att följa de konventionella reglerna, men vi är också fria att inte följa dem; vi kan ju alltid bryta mot reglerna.

5. Mönsterspråket skiljer inte mellan a) värderingar som empiriskt fastställda fakta (t ex: "Det är ett faktum att en viss grupp av människor 'A' har värderingarna a1, a2 ... an."), och b) värderingar som ståndpunkter att omfatta (Herr A uttalar ståndpunkten: "a1, a2 ... an!").

Alexander ser inte att en sak är att det kan förankras empiriskt att en viss grupp av personer har en viss uppsättning värderingar vid ett särskilt tillfälle - och att en annan sak är att dessa värderingar i sig inte utgör empiriska fakta: de utgör enbart värderingar, ståndpunkter att omfatta eller inte omfatta. Ståndpunkter kan ifrågasättas och människor kan ändra sina värderingar.

Jämför till exempel utsagan *det är ett faktum att herr Jönsson tycker om färgen rött* och utsagan *rött är en vacker färg*. Det är ett faktum att herr Jönsson tycker om rött. *Rött är vackert* är däremot en värdeutsaga.

Även om en tradition existerar, så

innebär detta faktum inte att traditionen ifråga är värd att bevara. Det egentliga problemet gäller att välja de traditioner som bör bevaras.

Alexanders mönsterspråk kan inte hantera denna nödvändiga utvärdering av existerande traditioner, eftersom mönsterspråket ju utesluter motsägelser och konflikter - förändring av ett värdesystem innebär med nödvändighet konflikter och motsägelser.

Därmed kringgår Alexander kärnfrågan om hur hans mönster bör tolkas av den enskilde designern in i den konkreta, enstaka designsituationen. Han lämnar hela frågan om mönstren skall tolkas till designern och brukaren; de verkligt svåra frågorna måste lösas av dem som försöker tillämpa hans teorier i konkret praxis.

Man kan beskriva arkitekturtraktatens eller den traditionella mönsterbokens idealtyp som resultatet av en process med tre skeden:

1. Mönster upptäcks och beskrivs via empiriska undersökningar.
2. Mönster tolkas och värderas relativt en mängd oberoende värdekriterier.
3. Mönster föreskrivs och tillämpas i konkret projektering.

Det mellersta skedet är uteslutet ur Alexanders mönsterspråk. Men, genom att han utesluter varje evaluering av de framtagna resultaten visavi ett antal oberoende kriterier (skede 2) förlorar han möjligheten att etablera en skiljelinje mellan det deskriptiva och det preskriptiva (skedena 1 och 3 ovan). I Alexan-

ders mönsterspråk görs det ingen åtskillnad mellan det beskrivande och det föreskrivande - mellan det faktiska och det normativa.

Alexander blandar ihop värderingar med fakta, när han helt frankt definierar sina mönster som bevisat värdefulla, därför att de existerat under lång tid (vissa mönster förklaras till och med vara invariants, för alltid existerande, därför att de är uppkomna ur det evigt mänskliga). Han förväxlar det att en viss grupp människor omfattar en viss mängd värderingar, med det etiska och estetiska värdet av dessa värderingar som sådana.

Detta innebär inte att man kan förminska Alexanders betydelse för designteorins utveckling. Tvärtom, Alexanders bidrag till den moderna designteorins tillkomst som akademisk disciplin har varit av avgörande betydelse. *Notes on the Synthesis of Form* och *A Pattern Language* är moderna klassiker. Men detta är också skälet till varför det är så viktigt att utvärdera, tolka och omtolka hans teoretiska bidrag kontinuerligt.

Manzoors arbete skulle ha vunnit i teoretisk tyngd om han hade gått in på den äldre traditionen av mönsterböcker, och om han förlit sig mindre på Alexander. Det bästa hade nog varit om han hade försökt att länka Alexanders mönsterspråk till denna äldre tradition av traktatskrivande.

Som läsare vet man inte riktigt vad Manzoor vill göra med sin bok - om han vill följa Alexander i spåren, eller om han helt enkelt bara

vill skriva en bra mönsterbok av traditionell typ.

Grundproblemet med Manzoors avhandling är således att han inte lyckats etablera en kritisk distans till Alexanders mönsterspråk. Det framgår visserligen att Manzoor är en aning misstänksam mot mönsterspråket. I avhandlingen refereras till exempel Jean-Pierre Protzens kritik av Alexander och mönsterspråket (Manzoor 1989, s 36).

Manzoor försöker komma runt de teoretiska och metodologiska problemen genom att acceptera Protzens kritik av Alexander, men ändå helt trankilt fortsätta att använda mönsterspråket som teoretiskt verktyg. Men man kommer inte förbi problemen så enkelt. Protzens kritik är nämligen giltig för Alexanders mönsterspråk i dess helhet.

Detta teoretiska dilemma försöker Manzoor lösa genom att reducera Alexanders teori till enbart en strukturerande princip för sitt avhandlingsarbete: mönsterspråket redovisas som en ordnande princip för studiet av en viss byggnadstradition (ibid, s 89-170).

Det är synd att Manzoor inte använt sin påtagliga forskartalang till att försöka kritiskt granska och därmed utveckla Alexanders mönsterspråk. För det mesta har Alexanders idéer varit fruktbara och värdefulla för Manzoors arbete - eftersom mönsterspråket de facto givit avhandlingen både struktur och stringens. Däremot kan man knappast säga att Alexanders mönsterspråk har utvecklats via denna avhand-

ling.

Alexanders teoretiska och metodologiska problem kan återfinnas i den del av Manzoors avhandling, som redovisar de mönster som tagits fram ur den iranska byggnadstraditionen (ibid, s 89-170).

Det man ser, om man sätter samman Manzoors olika mönster till en helhet, är en stad som saknar de konflikter och motsägelser som vanligen präglar utformningen av den byggda miljön.

I denna stad skiner alltid solen. Det är alltid sommar och det regnar aldrig. Alla som bor i denna stad är tämligen välbärgade och några få familjer är rika. Några fattiga verkar inte bo här. Det är den lilla skalan som gäller överallt. Någon modern, storskalig industri verkar inte behöva finnas. Bilar, bussar och tunga transporter förekommer inte. Det finns gott om vatten för trädgårdsdammar och vattenkonster, trots att staden ligger i ett extremt torrt och hett område. Något utrymme för kvinnoemancipation ges inte av bebyggelsens utformning (men detta beror mera på den givna traditionens speciella indelning av de privata, halvprivata och offentliga bebyggelsezonerna, än på att det skulle förekomma något institutionaliserat kvinnoförtryck inom det traditionella levnadsmönstret).

Mönstren är oftast hämtade från den burgna, traditionalistiska borgerlighetens levnadssätt och boendemönster. Det är därför svårt att se hur dessa mönster skall kunna utnyttjas i ett byggnad för de allra

fattigaste.

Den byggnadsteknik som förutsätts är visserligen traditionell, men också ganska komplicerad, och förutsätter mycket kompetenta och kunniga hantverkare. Efter hand som utvecklingen går "framåt", kan dessa hantverkare komma att bli svåra att få tag på och dyra att anlita.

Dessa kritiska synpunkter får dock inte skymma att Manzoor skrivit en alldeles utmärkt avhandling. Han har gjort en utmärkt dokumentation av en levande byggnadstradition och på ett övertygande sätt visat att denna tradition representerar en värdefull kunskap om byggandet och boendet i denna del av världen. Denna typ av kunnande - de berörda människornas egen

beprovade erfarenhet - bör givetvis tas tillvara, och utnyttjas som resurs i den framtida utvecklingen av regionen.

Manzoor har också, med hjälp av Alexanders mönsterspråk, kunnat visa på en metodik för hur man kan integrera traditionell byggnadskultur med modern byggteknik. Med en mer kritisk läsning av Alexander hade dock Manzoor kunnat driva denna metodikutveckling betydligt längre.

Avslutningsvis, Manzoors arbete är mycket välgjort. Han har behandlat ett viktigt och komplicerat ämne på ett helt professionellt sätt. Hans avhandling är väl skriven, väl redigerad, väl tänkt och vackert illustrerad.

Jerker Lundequist

Referenser, litteratur

- Ahlin, J, *Arbetsmiljösanering*. (KTH A Ass Skrift 1974:5), Stockholm.
- Alberti, L B, *The Four Books on Architecture*. (Dover), USA (1570) 1965.
- Alexander, Chr, *Notes on the Synthesis of Form*. (Harvard Univ Press), USA 1964.
- Alexander, Chr; Ishikawa, I; Silverstein, M, *A Pattern Language*. (Oxford Univ Press), USA 1977.
- Broadbent, G; Ward, A, eds, *Design Methods in Architecture*. (AA Papers 4, Lund Humphries), UK 1969.
- Cuff, D, "The Context for Design", i Bart, P; Chen, A; Francescala, G, eds, *Knowledge for Design*. EDRA, USA 1982.
- le Corbusier, *Vers une Architecture*. Crés, Paris 1923.
- Durand, J N, *Précis de Leçons d'Architecture*. (EP), Paris 1809.
- Fathy, H, *Architecture for the Poor: An Experiment in rural Egypt*. (Univ of Chicago Press), USA 1973.

- Gregory, O, ed, *The Design Method*. (Butterworth), UK 1966.
- Heath, T, *Method in Architecture*. (John Wiley & Sons), UK 1984.
- Jones, Chr, *Design Methods - Seeds of Human Futures*. (John Wiley), USA 1970.
- Laugier, M A, *Essai sur l'Architecture*. Paris 1753.
- Moore, G, ed, *Emerging Methods in Environmental design*, (MIT Press), USA 1970.
- Neufert, E, *Bauentwurfslehre*. (BauWelt), Berlin 1936.
- Olivegren, J, *Brukarplanering. Ett litet samhälle föds*. (FFNS), Göteborg 1975.
- Perrault, C, *Ordonnance des Cinq Espèces de Colonnes selon la Méthode des Anciens*. Paris 1683.
- Protzen, J-P, "The Poverty of the Pattern Language", i *Design Studies*. 1 (5), USA 1980; och i *Design Methods and Theories*. Vol 12, 1978:3-4, USA.
- Sitte, C, *Der Städtebau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen*. TH Wien 1965.
- Venturi, R, *Complexity and Contradiction in Architecture*. (Museum of Modern Art), USA 1966.
- Viollet-le-Duc, E E, *Dictionnaire Raisoné de l'Architecture Française du XIe au XVIIe siècle*. (Morel), France 1854 - 1861.
- Vitruvius, M, *The Ten Books on Architecture*. (Dover), USA (20 f Kr) 1960.